

אשכולות

הצילון הטכנולוגי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

למה פרה אדומה?

ר' יעקב אביעד דואני

מצווה חשובה ישנה ושמה פרה אדומה. מה ייעודה? אותה שורפים בכדי לטהר ישראלים מטומאת מתים. מדוע דווקא זו הפרה? לכך אין תשובה משום היותה חוקה. וכבר אמר החכם באדם (קהלת ז, כג) "כִּל זֶה נְסִיתִי בַּחֲקֵמָה אֲמִרְתִּי אֲחַפְקָמָה וְהִיא רְחוּקָה מִמֶּנִּי". וכן במדרש תנחומא (אות ח) "רבי יוסי ברבי חנינא אומר: אמר לו הקב"ה למשה: לך אני מגלה טעם פרה אדומה ולא לאחרים". ולא בכדי כתב עליה בעל ספר החינוך: "במצוה זו רפו ידי ואירא לפצות פי עליה כלל גם בפשט". וכבר מונים אומות העולם את ישראל בעניינה (רש"י י, ב).

מיוחדת היא זו המצווה וענין אחד יש בה המגדיל התמיהה: "ומעיקרי ההעלם בזה הוא שהיא מטמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאים" (ספורנו י, ב) שכן העוסקים בה נטמאים הם.

עוד מוסיפים רבים ושואלים (עי' אור החיים י, ב) "למה כינה למצוה זו שם כללות התורה?" מצוות פרה אדומה אין להמעטי בחשיבותה, אך מדוע כלל בה כל התורה כולה ("זאת חֻקַת הַתּוֹרָה")?

אכן מצינו טעם לה במדרש (במ"ד י, ד) "משל לולד שטינף לחצר המלך, אמר המלך תבוא אם זה הולד ותקנח צואת בנה, כך אמר הקדוש ברוך הוא תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל". אך כבר הקשו קדמונים, הן כבר קדמה כל התורה למשה בסיני ארבעים יום קודם חטא העגל.

אך האם ייתכן מצווה בתורה ללא טעם? אומנם כבר שאלו בגמרא (סנהדרין כא ע"ב): "מפני מה לא נתגלו טעמי תורה?" לא נתגלו - אבל קיימים הם.

אם כן פתח אין למצוא טעם למצווה זו, וצריכים אנו לבוא אליה מצד אחר. ניתן לומר שחוסר הטעם בפרה אדומה הוא הוא הטעם! הכיצד? הקב"ה רצה שטהרתנו תהיה דווקא בפרה אדומה שבה יש עניינים לא מובנים בשכלנו, משום שאם היינו יודעים טעמי כל המצוות היינו מרגישים שתורתנו לא שונה היא משאר חכמות העולם שגם שם הכל מופשט והגיוני, ואין עושה היא שינוי בנפשו של האדם הלומד והמקיים אותה, כמו שאר החכמות. לכן רצה בורא עולם שלא נבין את טעמה של מצווה אחת בתורה, וגם לא יהיה ניתן לגלותו גם אם נתור אחרי זה, וכך נדע שתורתנו תורת חיים.

ומדוע דווקא בחר במצווה זו שעוסקת בטהרת טמא מת? לומר לנו שדווקא המוות שהוא הדבר הכי טבעי ומתבקש משום כלות החומר, שבו ישראל והגוי לכאורה שווים הם, וכמאמר איוב (פרק ג, יט) בשעת צרתו: "קִטְוֹן וְגִדּוֹל שָׁם הוּא" נדע שעניינינו נשגב מאתנו וכך דרך טהרתו, וממילא נלמד על כל התורה כולה.

וכך אמר הקב"ה: "חקה חקקתי לך גזרה גזרתי, ואין מי להרהר אחריה". ומעתה מובן מדוע כלל בה כל התורה כולה "זאת חֻקַת הַתּוֹרָה", מצוות פרה אדומה לא מצווה פרטית היא אלא ממלאת היא תפקיד חשוב המשפיע רבות גם על שאר המצוות. כמו שהעלנו, באה זו המצווה בלא טעם ללמד שהתורה וכל מצוותה אלוקיות הן גם אם מובנות הן היטב בשכלנו האנושי, והראיה פרה אדומה שאיננה מובנת גם למרבה לחקור ואפילו לחכם באדם.

תורתנו למעלה מכל חוכמות וכן מרוממת היא את ישראל העוסקים בה למעלה מכל גבוה בשונה משאר חכמות הטבע שלא משפיעות דבר בנפש האדם. וטומאתנו היא קדושתנו.

ומסביר אור החיים העניין במשל: "לב' כלים שהיו אצל בעל הבית, אחת מלאה דבש ואחת מלאה זבל. ופינה אותם והוציאם לחוץ מהחדר. אותה שהיתה מלאה דבש מתקבצים לה כל הזבובים והרמשים, ואותה שהיתה מלאה זבל הגם שיכנסו לה קצת מהרמשים לא ישוה לשל דבש. כמו כן אדם מישראל שמת להיותו מלא קדושה המתוקה והעריבה בצאת הנפש ונתרוקן הגוף יתקבצו הקליפות לאין קץ שהם כוחות הטומאה התאבים תמיד להדבק בקדושה ליהנות מהערב, ולזה יטמא באהל ואפילו אלף בתים מקורים ואחת פתוחה לחברתה הטומאה תמלא כל החלל המקורה, מה שאין כן אשר לא מזרע ישראל להיותו מושלל מהקדושה אין כל כך התקבצות הטומאה אלא חלק הממית הנדבק בגוף, ואשר יסובב הכל היא התורה".

פרשת חקת

גליון 425 | ז' בתמוז תשע"ז
(שנה אחת-עשרה)

כניסת שבת 19:29
צאת שבת 20:34
סוזק"ש מג"א 08:24

מלך טוב

לרב בנימין בארי
לרגל נישואי הנכד

ליעקב פלדמן
לרגל ארוסיו

קוד באתר: 7612

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתיאל סופר
יעקב אביעד דואני

בספרו עין איה הקשה הרב קוק על דברי ריש לקיש המפורסמים: "מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר: 'זאת התורה אדם כי ימות באוהל' (ברכות סג ע"ב) - והרי התורה מעניקה חיים והיא חיינו ואורך ימינו, וכיצד ניתן לומר שקיומה תלוי במיתת האדם?"

ומבאר הרב, שכמו במדינה השואפת להעניק לאזרחיה חיים מרווחים ממוצעים, יש צורך שחלק קטן מהעם יתנדב ויקדיש עצמו לציבור ויוותר על חיים ממוצעים לעצמו, כמו חיילים המדירים שינה מעיניהם, אינם תובעים לעצמם סדרי ארוחות מקובלות ולא תנאי מגורים ממוצעים. "והם מקבלים באהבה את העול הזה, אם בעלי נפש הם, ושמחים בעבודתם, באשר יודעים הם כי רק בהתנדבם הם להעמיד את מצב חייהם במצב יוצא מגבול הסבל הממוצע, יצליחו את בני אומתם בחיים ממוצעים".

כך בני התורה, הם כאנשי החיל, אם ירצו להתנהג באופן ממוצע, וליהנות מהנאות זמניות, "תהיה המדינה אבודה ולא תשיג גם ארוחות חיים ממוצעים". ולכן על תלמידי החכמים להתנדב ולעבוד למעלה מן הממוצע, ולהימנע מריבוי תענוגי החיים. דווקא בזה שהם ממיתים עצמם באהלה של תורה, מביאים חיים לאומה כולה.

כתב המגן אברהם (או"ח סי' תקפ): "כתב התניא, ביום השישי (בשנת חמשת אלפים וארבע) פרשת חוקת, נהגו יחידים להתענות, שבאותו יום נשרפו עשרים קרונות מלאים ספרים בצרפת. ולא קבעו אותו בימי החדש, מפני שמתוך שאלת חלום נודע להם שיום הפרשה גורם גזירת התורה - 'זאת חוקת התורה', מתרגמין 'דא גזירת אורייתא'. וכוונתו שלא קבעו יום תענית ביום החדש שאירע המעשה, כמקובל, אלא קבעו את יום השישי שלפני פרשת חוקת, משום שיום קריאת הפרשה הוא הגורם לשריפה.

הרמח"ל, בסוף הספר 'ילקוט דברי אמת', כתב על כך דברים נסתרים, ועיקרם, שבזמן שביהמ"ק היה קיים, היה אפר פרה מכפר, ועתה שאין לנו אפר פרה, "הוצרכה התורה עצמה בעוונותינו הרבים לימסר לשריפה בעבור ישראל...". וממשיך הרמח"ל ואומר: "והאמת, כי הגדר לזה הוא שיהיו ישראל ממיתים עצמם על דברי תורה, ולכן נאמר 'זאת התורה אדם כי ימות באוהל', כמ"ש חז"ל. וע"כ הושם זה הפסוק להידרש כן בפרשה זאת ולא בפרשה אחרת (יט, יז)... והדברים עתיקים ולא אוכל להרחיב. והאמת כי במקומות אלו היו קטרוגי תורה יותר, כי יותר לא המיתו עצמם והלכו אחרי הנאות העולם".

פתח בלמסכתא

'שליש בתלמוד' או רק בתלמוד | קידושין ל ע"ב // חלק א' מלאכי גוטמן (ה')

וא"כ לפי דברי התוס' אי אפשר לפרש את הדרשה כנ"ל דא"כ מה יועיל ללמוד בכל יום גמרא הרי בכל הגמ' אין את כל פסוקי המקרא ולא את כל המשניות! ולכן צריך להסביר שהתוס' הבינו שיש ענין ללמוד בכל יום משלושת חלקי התורה והדרשה מהמילה "ושננתם" היא שיש כאן רמז למספר שלוש (ע' מהרש"א ומהר"ל בחידושי אגדות).

וע"פ דברי התוס' והראשונים שהלכו בשיטתו, קרה שיבוש גדול ואנשים רבים חשבו להסתמך על כך כדי לעזוב את לימוד התנ"ך ואמרו קרא מקרא לא אוכל, וְלָבֶטַח שָׁמַר שְׁמִיר מְשֻׁמוֹעַ אֶת הַתּוֹרָה וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' בְּיַד הַנְּבִיאִים. ואף לא נתנו דעתם על הספרים החשובים (הלא הם ספרי אמ"ת, המגילות והמשך דברי הימים⁵) וְהִפְחֵה בְּפִתְיָם.

והנה לכאורה יש להביא ראיה לשיטתם מהגמ' במס' ב"מ (לג ע"א) שאומרת: "תנו רבנן: העוסקין במקרא - מדה ואינה מדה, במשנה - מדה ונוטלין עליה שכר, בתלמוד - אין לך מדה גדולה מזו..." וא"כ עדיף לעסוק בתלמוד. אך הרא"ש על אתר כותב על כך: "ואמר במדרש לא שידלג אדם ממקרא למדרש וממדרש לגמרא אלא שילמוד מקרא ואחר כך משנה ואחר כך גמרא". והפלפולא חריפתא במקום מביא את הנוסח במס' סופרים (פס"ו)⁶ ששם מוזכרת הברייתא שהובאה בגמ', וכך כתוב שם:

...העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, על מנת שקרא ושנה... נמשל המקרא במים, והמשנה ביון, והתלמוד בקונדיטון, אי אפשר לעולם בלא מים, ואי אפשר לעולם בלא יין, ואי אפשר לעולם בלא קונדיטון, ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן, כך אי אפשר

איאתא במכילתין (ל ע"א): "אמר רב ספרא משום ר' יהושע בן חנניא, מאי דכתיב: ושננתם לבניך? אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם, לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד. מי יודע כמה חיי? לא צריכא - ליומי.¹ לפיכך נקראו ראשונים סופרים - שהיו סופרים כל האותיות שבתורה... ומפרש רש"י: ליומי - ימי השבוע. והתוס' מפרשים יותר את דבריו: "כלומר שני ימים מקרא ושני ימים משנה ושני ימים גמרא".

ולפי זה משמע שהסיבה שצריך לשלש את הלימוד היא כדי שילמד את כל חלקי התורה ולא יניח אחד לטובת האחר וזה הפירוש של הדרשה ושננתם דהיינו ושלשתם, שילמד את כל חלקי התורה היטב עד שיהיו משוננים ומחודדים בפיו² כמו שאומרת הגמ' בהמשך: "תנו רבנן: ושננתם - שיהו דברי תורה מחודדים בפיו..."³

והתוס' כותבים על דברי רש"י: "ולא נהירא דא"כ אכתי הוה מצי למיפרך מי ידע כמה חיי ונ"ל לפרש בכל יום ויום עצמו ישלש על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא ור"ת פ"י שאנו סומכין אהא דאמרין בסנהדרין (כד ע"א) בבל בלולה במקרא במשנה ובגמרא דגמרת בבל בלול מכולם"⁴. וכך פסקו הרא"ש והריטב"א ועוד ראשונים.

¹ מימרא זו הובאה גם במס' ע"ז (יט ע"ב) בשם ר' תנחום בר חנילאי והוא דורש את זה מהפס' "על פלגי מים" - כלומר שצריך לחלק את לימוד התורה שנמשלה למים. והר"ן שם כותב שאין הכוונה שיתן את אותו זמן לכל דבר אלא שיתן זמן לכל דבר כפי הראוי לו.

² כך מבאר בעל התורה תמימה (דברים פרק ו, הערה כט): "שהיו דברי התורה הנתנים לבניך מחודדים ושוננים בפיהם, וכ"ז הוא רק ע"י למוד המקרא עם המשנה והגמרא, שאז יהיה באור הכתוב מבורר מאד..." וכע"ז כותבים גם הפנ"י והמהר"ל בחידושי אגדות.

³ ולכן הגמ' אומרת שלפיכך נקראו הראשונים סופרים משום שהם דקדקו היטב גם בלימוד המקרא וספרו את כל התיבות (וכך אכן פירשו התוס' ר"ד והמאירי וכע"ז כתב המקנה) אך רש"י כתב שמהמילה "לפיכך" מלתא באנפי נפשה משום שהיה צריך לומר "לפיכך היו הראשונים סופרים כל האותיות שבתורה" וכיון שלא כתוב כך הוא מפרש שה"לפיכך" מסביר מדוע נקראו סופרים, והסיבה היא משום שהיו סופרים את האותיות. אך ודאי גם רש"י יודה שיש קשר למימרא הקודמת, והגמ' רצתה לחזק את הדברים ע"י דברים אלו שרואים עד כמה הראשונים היו משוננים את לימודם. והמאירי במס' ע"ז (יט ע"ב) כותב: "לעולם ישלש אדם ימיו ורגעיו שליש במקרא ושלש במשנה ושלש בתלמוד עד שיהא כולו בידעית כל הדברים".

⁴ והתוס' במס' בבא בתרא (ק"ג ע"א, ד"ה תרווייהו) כותבים על האמוראים: "פעמים שלא היו בקיאין בפסוקים, וכן מצינו בסוף שור שנגח את הפרה (ב"ק נה ע"א) מפני מה לא נאמר בדברות הראשונות טוב כו' א"ל עד שאתה שואלני כו' שאני יודע אם נאמר בהן

טוב או לאו כלך אצל ר' תנחום כו". אך שם אפשר לדחות, שהוא לא הסתפק מה כתוב בתורה אלא מה היה כתוב בלוחות (האם נכתב בשניהם כמו בפרשת ואתחנן או כמו בפרשת יתרו). ובספר "כרם יהושע" כותב שהתוס' לא התכוונו לומר שהיו אמוראים שלא הכירו את הפסוקים אלא שהם לא דקדקו בכל מילה. ולכאורה יש ראיה מרב ספרא עצמו, שהוא בעל המימרא כאן, וכתוב במס' ע"ז (ד ע"א) שהמינים שאלו אותו שאלה על פסוק והוא לא ידע לענות להם (ואכן מחיפוש של המימרות של רב ספרא בש"ס, עולה שהמימרא היחידה שלו בדרשת פסוקים היא המימרא שכתובה כאן), אך גם את זה אפשר לדחות ולומר שהוא הכיר את הפס', אך לא הייתה לו תשובה טובה לשאלת המינים כי הוא לא היה רגיל לנהל איתם ויכוחים ולענין לשם כך היטב בפסוקים, בניגוד לר' אבהו שהיה מורגל בכך כמ"ש שם בגמ'.

⁵ כלומר: הספרים דניאל, עזרא ונחמיה ודברי הימים, שמשלימים את סיפור ההיסטוריה של העם היהודי (עד תחילת בית שני).

⁶ והוא מציין להקדמתו ששם הוא מסיק שיש צורך ללמוד את כל התנ"ך, המשנה והתלמוד והוא כתב חיבור על כל אחד מהם ("צורת הבית" על נבואת יחזקאל על ביהמ"ק השלישי, תוס' יו"ט על המשניות, ובענין התלמוד הוא חיבר את הפלפולא חריפתא, לחם חמודות ומעדני יו"ט על הרא"ש)

לעולם בלא מקרא, בלא משנה, ובלא תלמוד... אבל אשרי אדם שעמלו בתלמוד, ולא שיהא דולג במקרא ובמשנה ויבא לתלמוד, אלא על מנת שילמוד מקרא ומשנה ויבא לתלמוד, ועל זה נאמר "הון עשיר קרית עוזו וכוחמה נשגבה במשכיתו".

ובשלטי גיבורים על הרי"ף בסוגיין מביא את לשון ריא"ז: "מי שקרא ושנה ולא שמש ת"ח ללמוד מהן תלמוד הרי זה עם הארץ... מי ששנה משנה ולא קרא מקרא ה"ז בור".⁸

בנוסף יש להביא את דברי המשנה הידועה ממס' אבות (פ"ה מ"א): "הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה... בן חמש עשרה לתלמוד..." והמפרשים על המשנה מבארים שזה הסדר הראוי לפי התפתחות השכל של התינוק, וא"כ זהו הסדר הנכון ולא שייך לדלג מיד ללימוד הגמ' ועוד בגיל צעיר שאין השכל מתאים לכך. ועוד כתוב שם בפ"ו (מ"ה): "והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים: בתלמוד, בשמיעת האוזן, בעריכת שפתים, בבית הלב, בשלכות הלב, באימה, ביראה... בישוב, במקרא, במשנה..." והמפרשים כותבים שאינו נקרא ת"ח אם אינו יודע את כל המקרא כמו שכתוב בשיר השירים רבה (פרשה ד): "נפת תטפנה שפתותיך כלה, ר' הונא ורבי חלפתא קיסרייה בשם ר' שמעון בן לקיש אמרי מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין, ואם חסרה חיסור דבר אחד מהן אינה כלום, כך ת"ח צריך שיהא רגיל בכ"ד ספרים, ואם חיסר אחד מהם אינו כלום".⁹

וע"פ הדברים הנ"ל קשה מאוד על שיטת ר"ת ויותר קשה על הרא"ש שלכאורה הוא סותר את עצמו בפסקיו. בנוסף אם נדקדק בלשון התוס' נראה שהם כותבים בשם ר"ת שאנו סומכים על מה שכתוב וכו'. והלשון "אנו סומכים" בעצם אומרת שהמנהג הזה לא מובן וצריך לתת טעם על מה אנו סומכים.¹⁰

ולכן נראה שגם התוס' לא התכוונו לומר שאין צורך כלל בלימוד המקרא אלא כמו שכתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה פ"א, ה"ב: "במה דברים אמורים (שצריך לשלש) בתחלת תלמודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו ויישוב דעתו".¹¹

אך התוס' הבינו, שגם לאחר שאדם גמר ללמוד את המקרא והמשנה יש צורך ללמוד בכל יום משלושת חלקי התורה (ובאמת מסתבר שהגמ' דברה על אנשים גדולים שהם ברשות עצמם ועליהם כתוב שהם צריכים לשלש¹²), ועל

זה היה קשה לתוס' איך אנו (הגדולים) סומכים רק על לימוד הגמרא, ותיצו שבלימוד הגמ' יש גם שאר דברים וכך אפשר לצאת בזה יד"ח¹³. אח"כ מצאתי שבתורה תמימה (דברים פרק ו, הערה כט) אכן מפרש את דברי ר"ת כמו הרמב"ם¹⁴ וכן השל"ה (שבועות, נר מצוה, אות כב) כותב: "ואף שיוצא לרבינו תם בתלמוד בבלי, זהו לענין כל יום ויום, מכל מקום צריך האדם לראות שילמוד תורה נביאים וכתובים ומשנה ותלמוד. וילמד תורה שבכתב... ואחר כך תורה שבעל פה... וההלכה בתלמוד בכל יום ויום, כדי שיהיה יוצא שישלש כל יום כו".¹⁵

בטור ובשו"ע (יורה דעה סי' רמה סעיף ו) הביאו את לשון הרמב"ם (הלכות ת"ת פ"א, ה"ז): "היה מנהג בעיר שלוקח מלמד תינוקות שכן, חייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה". והב"ח למד מכאן שיש חיוב על האב ללמד את בנו את כל התנ"ך והוא כתב על כך: "ולפי זה שלא כדין נוהגין העולם שלא ללמד בניהם בשכר אף נביאים וכתובים..."

והש"ך כתב על כך:

ואני אומר, מנהג של ישראל תורה היא, שהרי כתבו התוס' ספ"ק דקידושין... שאנו סומכים אהא דאמרינן בסנהדרין ש"ס בבלי שבלול במקרא ומשנה וש"ס, אלמא דמשום הכי אינו חייב לשלש את שנותיו במקרא ואינו חייב ללמד עם בנו מקרא כיון שלמדו ש"ס, וכ"מ בטור לקמן סימן רמ"ו (שהביא גם את דברי ר"ת), וכ"מ להדיא ברבינו ירוחם ריש נתיב ב"ו.¹⁶

אך לפי מה שכתבנו, לכאורה אין לדברי הש"ך מקור. מה גם שדבריו מאוד תמוהים, שכן רבינו ירוחם שהוא מציין אליו כותב להדיא: "יש מהמפרשים שכתבו דהא דאמרינן שליש במקרא דוקא לתינוק שעדין לא קרא מקרא כל צרכו, אבל אדם שקרא מקרא אינו רשאי לעסוק בה שליש ימיו ויבטל מן המשנה ומן התלמוד. ורמ"ה כתב דלא אמרינן זה אלא לדורות הראשונים שהיה לבם פתוח להם למשנה ולתלמוד בשליש ימיהם אבל לדין משיתין למקרא בגירסא דינקותא והולאי שישפיק שאר ימותינו למשנה ותלמוד ע"כ¹⁷". ושו"ר בשו"ע הרב (יורה דעה הלכות ת"ת, קונטרס אחרון פ"א) שכתב כעין דברים אלו ודחה את דברי הש"ך.

לאחר שהוכחנו בצורה ברורה את הצורך בלימוד התנ"ך וקדימותו ללימודים האחרים, בשבוע הבא בעזרת ה' נרחיב יותר בעניין החשיבות של לימוד התנ"ך.

¹³ אך משמע שזה בדיעבד ובעקרון היה צריך ללמוד ממש מכל דבר בכל יום.

¹⁴ לאחר שהוא מקשה על התוס' שמגוף המאמר בגמ' משמע שלימוד המקרא והמשנה אינו כלול בלימוד הגמ' והוא מקשה עוד שהגמ' במס' סנהדרין דברה בגנות התלמוד הבבלי ונראה שהכוונה שם שהוא אינו מסודר והכל בלול בו ולכן הוא מבאר את דברי ר"ת כנ"ל. ובסוף דבריו הוא כותב: "וידוע מה שטענו האחרונים והרבו דברים בזה, אבל לפי מה שבראנו לא כיון כלל ר"ת לכל ישראל מנעוריהם ומילדותם כן אלא רק לגדולים שכבר קראו ושנאו הרבה בילדותם וכדברי הרמב"ם, אשר לזה גם הסביר והדעת נוטה". וכך צריך לבאר גם בדעת הריטב"א שאכן הוא מביא את דברי ר"ת ובמס' ע"ז (ע"ב) הוא כותב כעין דברי הרמב"ם.

¹⁵ ובאותו כד הוא כותב: "ועיקר הכולל הכל, יהיה נעקר ונשרש מן העולם השם של 'בין הזמנים', לא יזכר ולא יפקד, רק כל העתים שיום לטובה, יתנהגו במנהג אחד לתורה, כמו שכתוב (יהושע א, ח) 'והגית בו יומם ולילה'..."

¹⁶ וכן כתב בשו"ת משנה הלכות (חלק ה, סימן קע"ז) שאנו נוהגים כשיטת ר"ת, ורצה לומר שמנהגנו לשלש ע"י לימוד הגמ' חולק על דברי המשנה שאומרת "בן חמש למקרא וכו'". ותשובתו בצידו. מה גם שפשוט שהמנהג בתקופת הגמ' היה כדברי המשנה והתינוקות שינו תמיד את הפסוקים כמו שמוכח בכמה מקומות בש"ס.

¹⁷ ומדברי הרמ"ה ש"מ תרתי: חדא, דבימי הראשונים היו משלשים בכל ימיהם במקרא משנה ותלמוד. ועוד, דגם לדין מלמדים את התינוקות מקרא בגירסא דינקותא (והבית יוסף הביא את דברי רבינו ירוחם בס' רמז).

אינון הלכה

בשר שבין השינים מהו? קרי עליה (במדבר יא): "הבשר עודנו בין שיניהם" [כלומר, הבשר שנשאר בין השיניים לאחר האכילה עדיין מוגדר 'בשר']. אמר מר עוקבא: אנא להא מילתא חלא בר חמרא [חומץ בן יין] לגבי אבא - דאלו אבא כי הוה אכיל בישראל האידנא, לא הוה אכיל גבינה עד למחר עד השתא; ואילו אנא, בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, לסעודתא אחריתא אכילנא."

רב חסדא אמר שאסור לאכול גבינה לאחר אכילת בשר, אך לא נתפרש מה שיעור הזמן שבו אסור לאכול את הגבינה. כמו כן, מר עוקבא סיפר כי אביו נהג להמתין 24 שעות בין גבינה לבשר, ואילו הוא אינו אוכל

מנהג המתנת שלש שעות בין בשר לחלב

ר' אריאל שמואל דוד

א. מקור חובת המתנה

נאמר במשנה (חולין פ"ח מ"א): "כל הבשר אסור לבשל בחלב, חוץ מבשר דגים וחגבים. ואסור להעלותו עם הגבינה על השולחן, חוץ מבשר דגים וחגבים."

משמע שאסור להעלותו על אותו השולחן אפילו בלי לאוכלם יחד, שמא יאכלם יחד באופן שיש בו איסור (ראה בגמ' שם קד ע"ב).

נאמר בגמרא (חולין קה ע"א): "אמר רב חסדא: אכל בשר - אסור לאכול גבינה; גבינה - מותר לאכול בשר. אמר ליה רב אחא בר יוסף לרב חסדא:

גבינה אחר בשר באותה סעודה אך אוכל בסעודה אחרת - ולא נתפרש האם נהג מר עוקבא כעיקר הדין, בניגוד לאביו שהחמיר, או שאף הוא החמיר אלא שהחמיר פחות. מצינו כמה אפשרויות בהסבר הדברים:

1. הרבה הראשונים פירשו את דברי רב חסדא כתואמים את מנהגו של מר עוקבא, שהאיסור הוא באכילה באותה הסעודה, ופירשו שאסור אפילו כשקינח פיו ונטל ידיו, ורק בסעודה אחרת מותר. א. ובגדר "סעודתא אחריתא" שנהג מר עוקבא, התוספות (ד"ה לסעודתא) כתבו שהעיקר הוא בגמר הסעודה, ומותר אפילו מיד לאחר שסילק את השולחן ובירך. ב. ואילו הר"ף (לו ע"ב) והרא"ש (חולין ח ס"ה, ועוד ראשונים שהובאו בב"י או"ח קעג) סברו שהכוונה כשיעור הסעודות הקבועות, מארוחת הבוקר לארוחת הערב וכפי שנהגו בזמן חז"ל (ריטב"א שם; ראב"ה ס"י אלף קה; רא"ש חולין פ"ח סוף אות ה), וברמב"ם (מאכ"א פ"ט הכ"ח) כתב שהוא 6 שעות.¹
2. התוספות (קד ע"ב עוף) כתבו שרובנו תם (ספר הישר חלק החידושי ס"י תעב) ובה"ג פירשו שאסור לאכול גבינה לאחר בשר כשלא נטל וקינח, אבל בנטילה וקינוח מותר אפילו באותה הסעודה. ומר עוקבא שלא אכל עד סעודה אחרת - או שמדובר כשלא נטל וקינח, או שהחמיר על עצמו.

ב. טעמי ההמתנה

בטעם לחובת ההמתנה מצינו שני פירושים: רש"י (ד"ה אסור) פירש "משום דבשר מוציא שומן, והוא נדבק בפה ומאריך בטעמו", ואם כן, האוכל גבינה בלי להמתין נכשל באכילת בשר וחלב יחד, שהוא איסור דרבנן (מכיוון שהם אינם מבושלים).² הרמב"ם (שם) פירש "מפני הבשר של בין השינים שאינו סר בקינוח" (שנחשב בשר וכפי שציינה הגמרא מיד לאחר דברי רב חסדא). הטור (י"ד פט, א) הביא נפקא מינות בין הטעמים, ובשו"ע (שם) כתב להחמיר כטעמי שניהם.

אמנם טעמים אלו אינם מתאימים לר"ת ותוספות, ונראה שהם הסבירו את כל הסוגיה כפירוש למשנה. המשנה כתבה שאין להעלות בשר וחלב על אותו השולחן, מחשש שמא יאכלם יחד, והגמרא נתנה כמה אופנים להתיר זאת - בסוגייתנו ע"י נטילה וקינוח (לבה"ג ור"ת) או כשסילק ובירך (לתוס'), ובסוגיה ואחר כך (קז ע"ב) ע"י הפסק מפה או ע"י היכר.

ונראה שבשונה מרש"י והרמב"ם, ר"ת ותוס' לא החשיבו טעם כדבר אסור וחשש רק לממשות³ (אלא שר"ת התיר בידיים ופה ונקיים, וככהאי גוונא באותה הסעודה התוס' חששו שמא יבוא לאכול בידח ממש).

ג. מנהג המתנת ג' שעות

בסוגיה זו רבו הדיונים, מלבד כמוכחן הצגת השיטות השונות והסימוכין להן בפרטי הסוגיה, גם דנו האם המתנת השעות היא מדויקת או משוערת, האם מדובר בשעות זמניות או שעות שוות. גם דנו במנהגים שונים, כדוגמת המנהג לשהות שעה אחת. במסגרת זו נתמקד במנהג המתנת שלוש שעות.

עדות רבות נוהגות מנהגים שונים מבלי שיהיו כתובים בשום מקום, שהרי מקור המנהג הוא באנשים חיים ולא בעורות מתות (כמליצת

¹ לייטר דיוק, הרמב"ם כתב "כמו שש שעות" והשו"ע (י"ד פט, ד) השמיט את המילה "כמו". האחרונים דנו מה המשמעות בניסוחים אלו, ואכמ"ל.

² הלבוש כתב שהלועס ואינו בולע (כגון הלועס לתינוק), צריך להמתין לפי רש"י, ולדבריו כוונת רש"י ששומן הבשר נדבק על ידי הלעיסה. אמנם הטור והשו"ע והש"ך ועוד כתבו שבמקרה כזה אין צורך בהמתנה לפי רש"י, ובשו"ת מנחת אשר (ח"א ס"י מב ג) הסביר שהכוונה לשומן הנדבק בגרון ובבית הבלעיה, כי לפי ר' יוחנן (חולין קג ע"ב) באיסורי אכילה אסרה התורה הנאת גרונו, ורש"י שם (ד"ה בשל בין השיניים) פירש: "אין אדם טועם עד שיהא סמוך לבית הבלעיה, כדכתיב 'חיך אוכל יטעם' (איוב יב)".

³ הדין שבשר בין השיניים נחשב כבשר מוסכם על כולם, וגם לר"ת ותוס' אם מצא אסור לו לאכול, אך הם אוסרים רק כשנתקע והרמב"ם אוסר תמיד, כנראה מחשש שישכח.

מהר"ל⁴) - זהו "מנהג", כלומר דבר שנהגו, ולא "מכתב", דבר אותו כתבו.⁵ למרות זאת, יש חשיבות רבה למציאת מקור כתוב למנהגים, ובייחוד מקור אצל גדולי ישראל. אנשים מעם ישראל, מעדות שונות, נוהגים לחכות 3 שעות בין אכילת בשר לאכילת חלב (המנהג נפוץ בקרב יהודים יוצאי גלות גרמניה), ומקורו עלום.

בכמה ספרים שיצאו לאחורונה מצאו מקור למנהג בספר "איסור והיתר" המיוחס לרבנו ירוחם⁶ (סימן לט), וזו לשונו: "אכל בשר - אסור לאכול גבינ' עד סעוד' אחר', כר' חסדא וכן נהג מר עוקבא, מפני שהבשר ושומן נדבק בפה זמן ארוך. וכ' ר"ב מפני שהבשר שבין השיניים קרוי בשר, שנא' הבשר עודנו בין שניהם, והוא ג' שעות, כרש"י, ומטעם זה טוב לנקר (שינוי) [שינוי] בסעודה אחרת אם יאכל גבינה. ואם לא אכלו בשר רק כעין טיגון בשומן, מותר לאכול גבינה אח"כ בקינוח הפה והדחת ידיו, דאינו נדבק. מר"ף".

כתוב שמנהג זה הוא כרש"י, ורש"י זה אינו לפנינו. בנוסף, הנימוק לשהייה בין בשר לחלב מובא בשם ר"ב, שלא ברור מיהו (בחלק מכתבי היד של הספר כתוב "רבינו ברוך" ובחלק "רבינו משה").

אם נפרש שר"ב הוא הרמב"ם, וכפי שכתבו באיסור והיתר מהדורת 'המאור', הרי שהרמב"ם כתב שצריך להמתין "כמו שש שעות" בגלל "הבשר של בין השינים שאינו סר בקינוח" - הטעם הוא כמו בספר איסור והיתר, אך מספר השעות הוא 6. לעומת זאת, אם נלך לפי רש"י, הרי רש"י כתב שטעם ההמתנה הוא בגלל שהבשר מוציא שומן שנדבק בשיניים ומשאיר טעם בפה, ולגבי משך זמן ההמתנה לא כתב את דעתו (לכן המנהג הנ"ל יכול להתאים). האם הטעם שכתוב כאן תואם שיטת רש"י? המילים "מפני שהבשר שבין השיניים קרוי בשר" מתאימים הן לרש"י והן לרמב"ם, אולם רש"י מזכיר שנמשך הטעם וזה לא כתוב. אף על פי שניתן לדחוק את שתי השיטות, נראה שבלשון המיוחס לרבנו ירוחם שיטת הרמב"ם יותר מרווחת. אם כן, מדוע כתוב "והוא כרש"י"? אולי מובאת סברה כדעת הרמב"ם, אלא שלמעשה, התוצאה היא כשיטת רש"י⁷ - וכנראה לפי רבנו ירוחם רש"י סובר 3 שעות.⁸

אם אכן הגירסה הנכונה היא 3 שעות, נצטרך להסביר שיש דעה חדשה, הסוברת כטעמו של הרמב"ם, אלא שלדעתה מספיק לחכות רק 3 שעות, ורש"י גם יסכים למספר זה, אף אם מטעמים אחרים (בדרך כלל אנו אומרים שדחוק להמציא שיטה חולקת: "לית לן לאפושי פלוגתא בכדי" [ריטב"א עירובין מז ע"ב]. אך כאן זה לא יותר דחוק, הרי בכל מקרה יש מנהג של המתנת 3 שעות, ואף לפי הפירוש הראשון המנהג קיים, אלא שהפירוש הראשון לא מוצא למנהג מקור וסברא).

ד. דיון בדברי ה'איסור והיתר'

אולם כל זאת בהנחה שגירסה זו נכונה, אך מעיון בכתבי היד של הספר נראה שבחלק מהם נפלה טעות והגירסה הנכונה היא "ו' שעות".⁹

⁴ מקור הביטוי בדרשתו על התורה, כאשר הוא מודריך לזכור בעל פה ולא להסתמך על כך שהדברים כתובים בספר.

⁵ ואכן, יכול להיות שהמנהג לא נכתב מעולם בשום ספר, אך אין זה גורע ממנו - הוא חלק מת"תורה שבעל פה" שעיקר עניינה הוא מסירה מפה לאוזן, וכתבתה היא רק משום שלא תאבד ותישכח מעמנו.

⁶ אין הכוונה לרבנו ירוחם תלמיד הרא"ש, בעל ספר "תולדות אדם וחווה", אלא לרבנו ירוחם תלמיד רבנו פרץ (ראה במאמרו של ישראל מ' תא-שמע, סיני סד).

⁷ דברי ר"ב הובאו בספר איסור והיתר כדי לומר שבין השיניים קרוי בשר, ולא כמקור לכך שהשיעור הוא 3 שעות.

⁸ בשיטת רש"י עסק הרב רועי זק במאמרו "ההמתנה בין אכילת בשר לאכילת חלב בתורתם של רש"י וחכמי אשכנז הראשונים" (אורשת ג, עמ' 67-53). מדבריו עולה כי רש"י סבר שיש לשהות זמן מה בין בשר לחלב, אך לא ברור כמה זמן.

⁹ אביעד סטולמן אמר לי שלפני כמה שנים, כאשר כתב את מאמרו "התרחבות בהלכה כהיתוך אופקים פרשני: ההמתנה בין בשר לחלב כמקרה מבחן" (ALS Review 28/2), בדק את כל כתבי היד של הספר והגיע למסקנה זו (וראו שם הערה 38). אינני מורגל בפיענוח כתבי יד, ולעת עתה בדקתי שתיים מתוך חמשת כתבי היד שרשומים ב'מכון לתצלומי כתבי יד' בירושלים:

נוסיף כי ספר זה נכתב ע"י תלמיד רבנו פרץ ובסוף הלכה זו אף נכתב "מר"ף" (מרבנו פרץ), ובהגהות רבנו פרץ על הסמ"ק (מצוה ריג'¹⁰) כתוב: "אכל בשר אסור לאכול גבינה היינו בלא נטילת ידים וקינוח הפה, אבל בנטילת ידים וקינוח הפה מותר לאכול גבינה אחר בשר אפילו בתוך אותה סעודה, ומר עוקבא שהיה ממתין עד סעודתא אחרת חומרא בעלמא הוא שהיה מחמיר על עצמו. מיהו נהגו העולם כפרש"י דפי' דבשר אחר גבינה מותר דוקא ע"י קינוח והדחה, וגבינה אחר בשר אסור אפילו בקינוח והדחה עד שיעור שהיית סעודה אחרת והיינו שש **שעות**, ואז מותר בלא קינוח והדחה ובלבד שלא יהא בשר בין השיניים". אמנם סטולמן ציין (הערה 73) שבחמישה כתבי-יד מסוף המאה ה-13 למניין הגוים, חסרות המילים "והיינו שש שעות."¹¹

ועדיין הדברים לא ברורים דיים, מה ר"ב מוסיף על האמור בגמרא (האם שזה הביאור לדעת רב חסדא? א"כ צ"ל רמב"ם ולא ר"ב)? למה כתוב 'כרש"י'? נראה שהכוונה כך: הסיבה להמתנת 6 שעות הוא בגלל שהבשר נדבק על השיניים, כרש"י (ולא שחתיכות בשר נתקעות בין השיניים, כרמב"ם), ולכן בדבר שהתבשל בשומן אין צורך לנקר השיניים, כי אינו נדבק. וכתב ר"ב שהסיבה שאסור לאכול גבינה בעוד הבשר דבוק על השן, שבגללה צריכים להמתין, היא שגם בשר כזה נחשב בשר וכפי שכתוב בפסוק (ולפ"ז מימרא זו בגמרא באה להסביר את דברי רב חסדא).¹²

ה. הגהת המעתיק בספר שערי דורא

אמנם לא מצאנו למי מגדולי הראשונים שמצביע בבירור על מנהג זה ומנמקו, אך מצינו הגהה מעניינת של המעתיק בשולי כ"י פרמא 148 (פרמא-פליטינה 2226) של ספר שערי דורא (משנת 1492 למנינים), דף 82: "אבל אני הכותב חדל אישים ראיתי מעמודי השיש אשר העולם ראוי להשען עליהם פסקו לכל תלמידיהם שלא לאכל בשר אחר גבינה עד לאחר **שלוש שעות** כלל, והמחמיר תבא עליו ברכה. וזאת הברכה אשר בירך משה, ואל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניכם, משה מערקיש".

ו. שיטת הפרי חדש

בפרי חדש (סי' פט סק"ו) כתב: "לאו דווקא שש שעות, כגון בחורף שהימים קצרים, כל שאכל בשר בשחר מותר לאכול גבינה בסעודת

בכת"י שמספרו F30268 (סימן כח) כתוב כך: "אכל בשר אסור לאכול גבינה עד סעודה אחרת כ' חסדא וכן נהג מר עוקבא מפני שהבשר ושומן נדבק בפה זמן ארוך וכתב רבינו ברוך מפני שהבשר שבין השיניים קרוי בשר שנאמר הבשר עודנו בין שניהם והוא ג' שעות כרש"י".

בכת"י שמספרו F6753 כתוב כך: "אכל בשר אסור לאכול גבינה עד סעודה אחרת כרב חסדא. וכן נהג מר עוקבא מפני שהבשר מושך טעם ושומן בפה זמן ארוך. ורבינו משה כתב מפני הבשר שבין השיניים שאינו סר בקינוח, והשיעור שש שעות כרש"י ורבינו משה ורב אלפס". אמנם בקולופון של האחרון כתוב: "סליקו דיני איסור והיתר לרבינו ירוחם עם מעט הגהות ביום החמשי לחדש שבט שנת לשמע אנקת אסיר" - ונראה שחלק מאותן "מעט הגהות" מופיעות פה, בהוספת לשונות מהרמב"ם ובצינון שמו של הר"ף. נציין כי באיסור והיתר לרבינו ירוחם מהדורת מכון המאור (ירושלים תשע"ב), נדפס בסוף איסור והיתר הארוך, מופיע הנוסח "ג' שעות", כמו בדפוס הראשון (ליורנו תרמ"ב), ולא העירו בהערה שם הערה משמעותית [איני יודע מספיק על טיב ההדרה זו, אך נציין כי על ספר אחר בנושא דומה שיצא על ידי מכון המאור, שערי דורא, כתב הרב דוד דבליצקי (המעין 202, תמוז תשע"ב) ביקורת ספרים נוקבת].

¹⁰ במהדורת ר"ד הארפעניס הנפוצה, סאטומארע תרצ"ה (שמהדורת ליבוביץ-קעסט היא צילום ממנה) הוא בעמ' ריא הערה ח.

¹¹ וכתב נוסת הגדולה (יו"ד פט, א): "וראיתי לסמ"ק כתב ע"ד הרמב"ם שכתב שצריך שיהיו ו' שעות, שכן פירש הר"ף וכן משמע מתוך פרש"י, ואני בעניי לא ראיתי גילוי מזה לא בדברי הר"ף ולא בדברי רש"י...".

¹² נצרך שתי הערות: א. האיסור והיתר המיוחס לרבינו ירוחם שאב רבות משערי דורא, ואף שהלשון דומה שם (סי' עו), הרי שכתב כי המנהג הוא שש שעות כרמב"ם.

ב. כבר כתב הרב אשר וייס (שו"ת מנחת אשר ח"א סי' מב אות ב), שגירסה זו היא טעות וצ"ל ו' שעות. אמנם מה שהביא הרב ראה נוספת מדברי רבנו ירוחם בספר אדם וחווה (נתיב טו אות כח): "אכל בשר בהמה אסור לאכול גבינה או חלב אחריו... עד שישאה בין אכילת הבשר והגבינה כדי סעודה אחרת, שהוא לכל הפחות שש שעות" - ראה זו בניה על ההנחה ששני הספרים חוברו על ידי אותו רבנו ירוחם, ולא היא, כאמור לעיל בהערה

¹³

¹³ הובא במאמר הנ"ל של סטולמן (עמוד כד הערה 85) בשם פרופ' שמחה עמנואל.

הצהרים, וכן אם אכל בשר בחצי היום מותר לאכול גבינה בערבית, אע"ג דליכא בין אכילה לאכילה אלא כמו ד' שעות בקירוב, וזה דבר מוסכם לכולי עלמא, דהא לשון הגמרא הוי "בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, לסעודתא אחרינא אכילנא", משמע דמסעודה לסעודה שפיר דמי ולא קמפליג בין ימים קצרים לימים ארוכים".

הפר"ח טוען שמשך השהיה בין בשר לחלב אינו זמן קבוע אלא הזמן שבין הארוחות בפועל, וכאשר הזמן מתקצר, יש להקל. אמנם ניתן להתווכח האם הכוונה שבכל יום יש להמתין כפי המרחק בין הארוחות באותו הזמן, או שגם בקיץ אפשר להקל כמו משך הזמן של החורף.

הדברים מפורשים יותר במזמור לדוד (סי' פט, דף סא ע"א. הובא בדרכ"ת סק"ו), שהביא את דברי הפר"ח והוסיף: "מזה נמשך מנהג בכמה מקומות שאין ממתנים אחר הבשר אלא ג' שעות בקירוב אפילו בקיץ, הואיל ואם היה בחורף אז היה כבר זמן סעודה אחרית, ואיכא למימר דלא פלוג רבנן וכיון דהתם באותו זמן שרי, הכא נמי שרי, דמוכח מדשרי בחורף דבהמשך זמן זה תו אין מושך טעם, ויש להם קצת על מה לסמוך".

המזמור לדוד טוען (בתור לימדו זכות על הנוהגים כן) שאם בחורף כבר לא נמשך טעם בשר לאחר "ג' שעות בקירוב"¹⁴, אין סיבה לומר שבחורף טעם הבשר נמשך רק לאחר 6 שעות, ולכן גם בקיץ מותר להקל כמו בחורף, כי החשש כבר חלף.

אגב, נציין כי גם ר' חזקיה די סילוה בעל הפרי חדש, וגם ר' דוד פארדו בעל המזמור לדוד, נולדו שניהם באיטליה, והמנהג הרווח כיום באיטליה הוא שהיית 3 שעות.

ז. ביאור לטעמי ההמתנה לאור מה שנתבאר

ייתכן ששני מקורות אלו שופכים אור חדש על הטעמים להמתנה:

א. מדברי הפר"ח נראה שההמתנה מסעודה לסעודה בין בשר לחלב, היא כדי לגדור גדר ממשי ולמנוע חשש שיאכלו בשר וחלב יחדיו, על ידי שהאדם 'מחליף תפריט' רק בארוחות, שזמנם מוגדר, ולא ב'נישנושים', שזמנם אינו ידוע ועלול להיות בעוד הבשר בין השיניים. אלא שהפר"ח היקל בקרוב ל-4 שעות מדין לא פלוג לקולא, והסוברים 6 שעות אמרו זאת מדין לא פלוג לחומרא.

ב. מדברי המזמור לדוד עולה שזמן ההמתנה בין בשר לחלב הוא שיעור עיכול. כך מופיע בתשובות ופסקים מחכמי אשכנז וצרפת (סי' כג) בהסבר סעודתא אחריתא: "עד שיתעכל המזון הראשון... כל זמן שאין רעב", וכן פסק רבי אלעזר מגרמייזא (ספר הרקח סי' תסט). הזמן הקצר ביותר הוא זמן הליכת ארבע מילים (72 דקות), כי ההליכה ממחרת את קצב העיכול, ובדרך כלל הזמן לעיכול בשר ועוף ארוך יותר, בין שלוש לארבע שעות. כנראה, במשך הזמן, בדומה לשיעורים נוספים בדיני תורה, עברו משיעור מציאותי (כל פעם לפי אותו העיכול) לשיעור קבוע של 3 שעות, שהוא זמן רגיל לתחושת רעב אחרי סעודה.¹⁵

¹⁴ לא ברור האם 'ד' שעות בקירוב' ו'ג' שעות בקירוב" הם אותו השיעור. ואולי כשם שבשיטה של המתנת 6 שעות יש כאלו המסתפקים בחמש ומשהו, ייתכן שבמקורה של שיטה זו שמרו שלוש שעות ומשהו מתוך השעה הרביעית, ולבסוף הסתפקו בשלוש שעות עגולות.

¹⁵ בשולי הדברים נציין כי הרב אשר וייס (מנח"א שם אות ב) הציע שבאשכנז נהגו לאכול ארוחת בניינים בעשר בבוקר וארוחת בניינים בארבע אחר הצהריים (כלומר חוץ מהסעודות הקבועות), ולדידם מסעודה לסעודה הוא ג' שעות, ולכן נהגו כך. וכך כתב הרב יהודה הנקין (הובא ב'בית אהרן וישראל' [קמא ג], עמ' עו): "לולי דמסתפינא, עצם המנהג של היום לאכול ג' ארוחות ביממה לעומת ב' ארוחות ביום שהיה המנהג בימי חז"ל והראשונים, נקרא צורך קצת, מכיון שהתרגלו לארוחות תכופות יותר, כידוע שתחושת הרעבון קשורה להרגל זמני האכילה". ובנו הרב איתם הי"ד הביא (שם) סמך מהאחרות חיים (הל' איסורי מאכ"א אות עג ד"ה ויש, וכן הוא בכלבו סי' קו ד"ה ואחר), שכתב שיש שאינם חוששים לאכול גבינה בסעודת המנחה של עצרת, אע"פ שלא חלקו על שעות שלמות מסעודת הבוקר, כי "כיון שהוא תאב לאכול כבר נתעכל הבשר" (ומסיים שעכ"פ יש למקילים לנקות שיניהם).

"ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, ויאמר להם שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים".

על פרשת מי מריבה, נדרשו ופורשו פירושים רבים להסברת חטאו של משה. זה אומר כך וזה אומר כך, ואין דעתם של הפירושים שווה.

ההסבר הפשוט לחטאו הוא שהיכה את הסלע במקום לדבר עליו. בכך שהיכה "ירדה" רמת קידוש ה' בנס המים. על מיעוט קידוש ה' זה נענשו אהרן ומשה ולא זכו להנהיג את בני ישראל אל תוככי ארץ כנען.

לכאורה, החטא, הנראה כה קטן, גרר בחובו עונש איום ונורא עבורם. הרי כל תכלית יציאתם ממצרים היתה להגיע לארץ כנען, והם, שנשאו את מסע העם על גבם במשך ארבעים שנה, מאבדים בשעה אחת את מאוויים. להכנס לארץ?

ניתן לפרש את עניין מי מריבה באופן אחר, שעל ידו יתחדד ויתברר יישוב התמיהה.

ראינו במשך תולדות עם ישראל כיצד הקב"ה בוחן רבים ממנהיגי העם העתידיים במבחן זהה: רעיית הצאן. ראינו את יעקב ובניו שהיו רועי צאן, את משה רבינו שרעה את צאן יתרו חותנו, את דוד המלך שהיה רועה צאן, את רבי עקיבא שהיה רועה צאן. מתוך בחינת יכולתם בהתמודדות עם קשיי הצאן וצרכי הגדיים, השליך הקב"ה על יכולתם בהנהגת צאנו - שלו, הוא עם ישראל.

וכך אומר המדרש: "ה' צדיק יבחן" (תהלים יא, ה) ובמה בודקו? במרעה צאן. בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה. שנאמר (תהלים עח, ע), "ויקחהו ממכלאות צאן". מהו ממכלאות צאן? כמו 'ויכלא הגשם'. היה מונע את הגדולים מפני הקטנים. והיה מוציא הקטנים לרעות, כדי שירעו עשב הרך. ואחר כך מוציא הזקנים כדי שירעו עשב בינוני. ואחר כך מוציא הבחורים שיאכלו עשב הקשה. אמר הקדוש ברוך הוא, מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כוחו יבוא וירעה בעמי" (שמות רבה ב, ב).

אותו המדרש מספר על משה רבינו, כשהיה רועה את צאן יתרו, ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסות (שם מקום) ונזדמנה לו שם בריכת מים ועמד הגדי לשתות. כיון שהגיע משה אצלו, אמר, אני לא הייתי יודע, שרץ היית מפני הצמא, עיף אתה. הרכיבו על כתיפו והיה מהלך. אמר הקדוש ברוך הוא, "יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם, כך חיך אתה תראה צאני ישראל".

מעשה זה חיזק את לימודו של משה רבינו בהתייחסות אל הצאן, בראיה נכונה מהם צרכיו. אם קודם לא ידע מדוע רץ אותו גדי, הרי עכשיו הוא יודע שהתאוה הגדי למים.

כאשר נפטרה מרים, בכניסתם לארץ ישראל, והבאר, בארה של מרים, נטמנה במימי הירדן, עמדו ישראל וצעקו למשה: "ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'! ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו: ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ומים אין לשתות: ויבוא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד ויפלו על פניהם וירא כבוד ה' אליהם" (במדבר כ, ג-ו).

על כך היתה תביעתו של הקב"ה למשה רבינו. משה, שכבר נבחן ולמד במדין כיצד להתנהג עם הצאן, שכבר היה אמור להשכיל מהמעשה באותו גדי שברח כדי לשתות מים, כיצד לזהות את נפשו העיפה של הצאן, מתי זקוק הוא לדבר-מה - אסור היה לו לחכות עד שיבואו ישראל וטרוניה בפייהם. היה לו להרגיש את צרכיהם במדבר עוד לפני שהתלוננו.

ייתכן מאוד שמשה רבינו, לאחר שהכשיר את ליבותיהם של עם ישראל במשך ארבעים שנה במדבר, להתחזקות באמונה, לבטחון בה', לעליה במדרגות הרוחניות, חשב, שהם, הדור הצעיר, לא יהיו כמו דור אבותם שהתלוננו ונענשו כל כך הרבה פעמיים על קטנות אמונתו.

ייתכן שחשב שכשהבאר נעלמה, יתחזקו בני ישראל בבטחון בה' שימציא להם די מחסורם.

אך האומה לא הייתה ברמה רוחנית כל כך גבוהה, למרות התקדמותם הרוחנית של העם במדבר, עדיין היו זקוקים לאותו קורטוב של גשמיות על מנת להתקיים ולעבוד את ה'.

לכשינסו עם ישראל לארץ ישראל עדיין יצטרכו, וביתר שאת, את "גפנו ותאנתו" של כל אחד.

משה שגבה מעמו בכמה וכמה דרגות קדושה, ומרוב קדושתו כבר לא היה מסוגל להבין את הצורך בחומריות, שלה העם זקוק. אינו יכול להמשיך ולהנהיגם בתוך הארץ, מקום שבו החול הינו חלק מאוד משמעותי מחיי האומה.

לכן, העם נצרך למנהיג אחר שיהיה עמהם, שרמתו הרוחנית פחותה משל משה, שמצד אחד יהיה מרומם מעם ומצד שני הוא עדיין מבין את הצורך בגשמיות, וממילא הוא יבין את צרכיהם.

על כן, משה רבינו לא הוביל את בני ישראל לארץ, ויהושוע תלמידו, הנמשל ללבנה בפני החמה, הוא זה שנבחר להנהיגם ולשמש להם כאב וכמורה דרך בכניסתם לארץ הקודש.

נחש הנחשת

ר' אסי ישראל מוזר

האור החיים הקדוש בפרשתנו, על פרשת נחש הנחשת, מסביר את החטא, עונשו ותיקונו. ראשית יש להקדים ולשאול על מספר שאלות:

- א. למה העם מדבר במשה, הרי ה' מחליט באיזו דרך ילכו?
- ב. למה העם חפץ בלחם? מה רע במן? ולמה פתאום נזכרו להתלונן על המן ולקרוא לו "לחם קלוקל"?
- ג. ה' משלח בעם את הנחשים השרפים, איך העונש קשור לחטא - מה ה"מידה כנגד מידה" כאן?
- ד. העם מתחרט ופונה למשה שיתפלל להסיר את הנחש. למה תשובתם של ישראל לא הספיקה, ונצרכו לתפילת משה רבינו?
- ה. יתרה מזו, לכאורה גם תפילת משה לא כ"כ הועילה, שהרי ה' מצוה את משה לעשות שרף ולשים אותו על נס, ומדוע לא די בתפילה?

טוב התורה

מפניני 'אור החיים' הקדוש

- ו. למה משה 'משנה' מצויו ה' ועושה נחש מנחשת?
- ז. ועוד יש להבין איך ההסתכלות בנחש מועילה?

מתרץ האור החיים הקדוש, שקודם כל העם הכיר בזה שה' הוא המנחה אותם ומוליך אותם ולא משה, אלא שבא העם בטרוניא למשה רבינו למה הוא מסכים עם דעת קונו ולא מתפלל לטובת העם להביאם בדרך קלה יותר כדי שלא ימעדו רגליהם, לכן העם מתרעם ובא בטרוניא גם על ה' וגם על משה ומדברים לשון הרע גם על ה' וגם על משה למה הם מסבבים אותם את ארץ אדום, והעם קצרה נפשו בדרך וחשבו על מה ולמה קצרה נפשם? והבינו שזה בעקבות המן. כי דרכם של הולכי דרכים לאכול מאכל שקשה להתעכל כדי שיחזיק זמן רב כיוון שהאוכל ממחר להתעכל ע"י ההליכה, לכן חפץ העם בלחם מגושם יותר כדי שיתעכל

יותר לאט וירגישו תחושת שובע זמן לאורך זמן, וקצה נפשם במן שהוא דבר רוחני ומתעכל מיד ונבלע באיברים והבטן ריקנית וממילא מרגישים יותר את טורח הדרך.

ומבאר האוה"ח, שבעקבות חטאם של בני ישראל שדיברו לשון הרע על ה' ועל משה נענשו שהנחשים השרפים ינשכו אותם. ואיך זה עובד? מסביר האוה"ח שמהעבירה עצמה יוצא המזיק, כלומר צורתו ומהותו של המזיק תלויה בסוג העבירה ואופן עשייתה, כלשון רבותינו (תענית ה ע"א): "שאלו לנחש, ארי דורס ואוכל וכו' אתה מה הנאה יש לך? וענה להם: מה יתרון לבעל הלשון" - כלומר, שיש דמיון בין ההנאה שיש לבעל לשון הרע לנחש המכיש ולכן דיבור לשון הרע גורם לנזק כזה. אצלנו, אומר האוה"ח, בגלל הלשון הרע שדיברו במשה - הנחשים המיתו את גופם, ובגלל הלשון הרע כנגד ה' - השרפים שרפו את נפשם, כלשון המדרש (תנחומא ט): "השרפים - ששורפים את הנפש". הדיבור במשה שייך יותר למדרגת הגוף עקב היותו אדם ולכן הנחש הכישם, אמנם הדיבור כנגד ה' שייך יותר לקלוקל בנפשותיהם ולכן השרפים שרפו את נפשותיהם.

העם מתחרט על מעשיו ופונה למשה שיתפלל להסיר את הנחשים. למה? מפני שיש חילוק בין מחילת החטא לפני שיצא המזיק, שאז יותר קל למחול, לבין כאשר המזיק כבר פוגע, כלשון חז"ל: "לעולם יבקש אדם רחמים קודם שיחלה שאם יחלה אומרים הבא זכות והיפטר", לכן גם כאן ביקשו העם ממשה שיתפלל עליהם כיוון שכבר יצא המזיק לפגוע.

ה' אומר למשה "עשה לך שרף ושים אותו על נס" - למה נאמר "לך"? אלא שה' בא לרמוז למשה שיעשה דבר שיתקן את החטא הכפול של העם. כנגד מה שדיברו במשה אמר ה' למשה "עשה לך" - כלומר משלך, ממה שנוגע אליך, במה שחטאו לך, ושרף כנגד מה שדיברו כנגד ה'. מכאן משה מתחכם ועושה נחש מנחשת, כי אם היה עושה רק צורת שרף זה היה רומז רק לחטא כנגד ה', לכן עשה נחש שדומה בצורתו לשרף - כנגד חטאם לה', ועשאו מנחשת - לרמוז על חטאם כנגדו, שבעקבות כך הנחשים הכישום. הציווי על כך הגיע מפני שאע"פ שהתחרט העם, ראה ה' יתברך שלא עשו תשובה שלמה, כי העיקר חסר - עזיבת החטא, ולכן גם תפילת משה לא הספיקה להסיר את המגפה כיוון שהתשובה לא הייתה שלמה.

אמירה לגוי בהדלקת מכשיר חשמלי בשבת

ר' איתן גרתי

המשך פתרון א' - שבות דשבות לצורך מצוה/צורך גדול

במאמר הקודם ראינו היתר להדליק מכשיר חשמלי בודד ע"י גוי, מדין שבות דשבות במקום מצוה/צורך גדול (לחזו"ע בשינוי, לגרשז"א אם שעון השבת כבוי. יש להוסיף שלגרשז"א אין להשתמש בפתרון זה כלל לגבי חשמל¹). מה יעשה האדם כשנפל לו כל החשמל? הרי כשמורה לגוי להרים את השאלטר הראשי, הרי מכשירים רבים נדלקים, וודאי הדלקת חלקם כרוכה באיסור תורה לכר"ע?

לחזו"ע (המתיר לומר לגוי לעשות מלאכה דאו' בשינוי לצורך מצוה או לצורך גדול. צוין במאמר שעבר) - מותר לומר לגוי להרים השאלטר בשינוי (מרפק, גב האצבע).

לגרשז"א² (האוסר זאת, אך נוקט ששעון שבת ה"ה גרמא³) - יהא מותר לומר לגוי להרים השאלטר רק אם הפלטה/המזגן נמצאים על שעון שבת

משום כך יעץ הבורא למשה את הדרך לעורר את העם בתשובה, וזה על ידי שיביטו בנחש. אם נאמר כפשט לשון חז"ל (ר"ה כט ע"א) שכל המטרה הייתה להסתכל למעלה לשעבד לבם לאביהם שבשמיים - בשביל מה צריך נחש, שיביטו לשמיים וזה יועיל יותר מהבטה לנחש? אלא ע"כ שההבטה באה לציין גם עניין אחר, ומונה האוה"ח שבעה דברים שההבטה באה לעורר:

- א.** דיבור האדם הוא הגורם לנשיכת הנחש "אם ישך הנחש בלא לחש" (קהלת י, יא) ההבטה בנחש הדומם תלמדם לעשות כמעשהו ולשתוק.
- ב.** לעורר אותם על שיכירו בחטאם ועונשם, שנשיכת נחש הייתה עקב דיבורם במשה, וזה יכירו על ידי ההבטה בחומר שממנו נעשה הנחש, ושריפת השרף הייתה עקב דיבורם בה', כאשר השרף עשוי נחש גם לרמוז לס"מ המשול לנחש, שיכירו שהם עשו כמעשיו על שדיברו בה'.
- ג.** לרמוז על מעלת הדברים הגבוהים מן הארציים, נחש שלמטה ממית ונחש של מעלה מחיה, כמו כן המן הבא מן השמיים גדלה מעלתו מלחם ארצי וגשמי.
- ד.** להסביר להם למה ה' טובב אותם את ארץ אדום, כדי שתמיד ישתוקקו ויתדבקו בו. כי אם היה מזונם מצוי והיו הולכים בדרך יישוב היו מתרחקים ממנו, וזה נרמז על ידי נחשים שרק כאשר הביטו כלפי מעלה התרפאו, וזה מבוקש מה', וזו הכוונה במאמר חז"ל בר"ה הנ"ל.
- ה.** לענות על תרעומתם למה ה' מוליקם דרך המדבר, ששם צריך לסמוך על הנס ובטענתם היה שאין הנס מתמיד, על זה ענה להם שאיתם ינהג ה' בנסים כטבע רגיל וזה התבטא בכך שזרק משה את הנחש השמימה ועמד באויר.
- ו.** להראות להם שע"י תשובה נעשה הזדון ליזכות, הנחש נושך והורג בעקבות לשון הרע, אמנם על ידי שתיקה הנחש עצמו מרפא ומחיה.
- ז.** חפץ ה' שכל אחד יכיר את השגחתו הפרטית עליו ולכן היה צריך שכל הנשוכים יביטו למעלה בנחש כדי שיכירו בניסם.

אורח חיים

בהכוונת הרב רובינשטיין

במצב כבוי, כך שאם הגוי ירים השאלטר, אותו מכשיר שצריך לו (הפלטה/המזגן) ידלק לאחר זמן (אף ששאר הדברים כתאורה, מיחם ועוד ידלקו עתה). אה"נ, אם שעון השבת על מצב דולק, יכול להורות לגוי להוריד זיזים וכדו' ע"מ שידלק לאחר זמן, ורק לאח"מ ירים השאלטר. בכה"ג, א"צ לומר לגוי להרים בשינוי.

לגרשז"א (האוסר לומר לגוי לעשות מלאכה דאו' בשינוי, וכ"כ נוקט ששעון שבת אינו גרמא - כך העיד הרב דרזי ב'שבות יצחק', וטז בשם הגריש"א) - פתרונות אלה אינם שייכים כלל, ויש לנקוט הפתרונות הבאים.

מ"מ, גם למתירים חובה להדגיש לגוי שהמטרה בהרמת השאלטר היא להדליק את הפלטה/המזגן בלבד⁴. זאת משתי סיבות - האחת שיתכוון למלאכה דרבנן והשניה ע"מ שיחשב שעושה לצורך מצוה/צער גדול, מה שלא יתקיים אם יכוון לשאר המכשירים. בכה"ג שהיהודי מדגיש לגוי לעשות זאת בשביל המכשיר המסוים הזה שהוא צורך מצוה/צער, יהא

³ על אף שבמנח"ש (א, יג) הגדיר הקדמת שעון שבת כגרמא רק גבי כיבוי שהוא משאצ"ג ולא להדלקה, מ"מ במנח"ש (ב, כג) התייר אף בהדלקה, וכן עיקר בדעתו (ארחות שבת ג, עמ' רלב).

⁴ כמובן תלוי במה שצריך עכשיו - היסוד הוא שיהא צורך מצוה או צער גדול.

¹ וזה לא כנכתב במאמר הקודם שלגרשז"א הקדמת שעון שבת ה"ה גרמא, אלא לשיטתו חשיבא מעשה בידיים, כיון שכך מתוכנן השעון לפעול. כיון שכך, גם לגבי הפעלת מכשיר בודד, לשיטת הגריש"א אין היתר לומר לגוי להרים זיזים בשעון ולא להרים המתג כשהשעון כבוי, אלא רק לגרשז"א. חזרתי ב.

² הגרשז"א לא כתב כן בפירוש, אלא רא"מ מלכה (הליכו"ש ב) הביא פתרון זה היפה ע"פ שיטתו.

מותר להנות ממעשיו. **החידוש הוא שבכה"ג שמדגישים לו שיתכוון לדבר המותר, מותר אף להשתמש לאח"מ בכל שאר המכשירים שנדלקו בהרמת השאלטר** (כתאורה, מיחם ועוד).

הסבר: פסיק רישא בגוי מותר, היינו מותר להנות ממלאכות שעשה הגוי בלא מתכוון (ב"י ורמ"א רג, ה. רנט, ז). כיון שהדגשנו לגוי שיתכוון להפעלת הפלטה/המזגן בדוקא (ובשביל זה היה מותר לומר לגוי בשל שבות דשבות לצורך גדול), נמצא שהלה לא התכוון לשאר המכשירים שבדרך אגב התחילו לפעול, וההנאה מהם מותרת.⁵

פתרון ב' – רמיזה בדרך סיפור, בכה"ג שאינו נהנה ממלאכת הגוי

במאמר הקודם ראינו שישנן שתי בעיות במלאכת הגוי – האחת האמירה לגוי, והשניה ההנאה ממלאכת הגוי. אם נוכל להציב פתרון לכל אחד מהאיסורים, ממ"נ כבר נוכל להנות ממלאכת הגוי.⁶

פתרון לאיסור האמירה לגוי – מותר בשבת לרמוז לגוי שלא בדרך ציווי, היינו לספר סיפור לגוי – "חשוך לנו בבית" "הפלטה לא עובדת" "חם לנו מאוד" (משנ"ב שז, עו), אך כ"ז בשני תנאים:

- מצוי הוא שקוראים לגוי "בוא בבקשה לביתנו" וכשהוא מגיע, מבין הוא לבד מה לעשות. כ"כ, מצוי שקוראים לו ואז בדרך מספרים לו את הסיפור "חם בבית, אור בבית". אין לעשות כן! אין לקרוא לו "בוא בבקשה לביתנו!" הדבר נחשב כרמיזה בדרך ציווי האסורה בשבת (שו"ע שז, ב. רמ"א שז, כב)! **לכן יש לספר את הסיפור "חם בבית" וכדו' כבר מהרגע הראשון**

⁵ דין פס"ר בגוי הוא היתר די שימושי - אדם ששכח לכבות לפני השבת את המערכות הפועלות במקרה. ר"ה פ' התירו לומר לגוי לפתוח את המקרה, כיון שבפתיחתו מתכוון רק לאפשר גישה לפנים המקרה, ולא להדליק את המערכות החשמליות שבפנים (גם בשש"כ לא, א כתב להתיר, וכ"כ בהערה שהגרשו"א הסיק להתיר. מ"מ, ידוע שבתיקוני השש"כ חזר בו הגרשו"א ואסר לומר לגוי, זאת משום שפתיחת מקרה אינה נחשבת 'לא מתכוון ופס"ר', דהרי באופן קבוע ומתוכנן נעשית ההדלקה בפתיחת המקרה, א"כ חשיב כמתכוון). כ"כ, אדם שצריך להשתמש במים חמים, אף מבילר, יכול לומר לגוי לפתוח הברז, משום שאינו מכוון לבישול המים, אלא רק להוצאת המים מהברז.

⁶ במקום שהותר אמירה מפורשת לגוי, גם ההנאה ממלאכת הגוי הותרה. ההסבר: הרי ההנאה נאסרה מחשש שיבוא לומר לגוי (משנ"ב רעו, ב), ובכה"ג שמותר לומר לו מפורשות, אין בעיה גם להנות ממלאכתו.

רואהו, והוא יבוא מאליו (משמע משו"ע שז, יט שרק בדלקה התירו לקרוא לו. וכ"כ פמ"ג בא"א שז, כז).

- כ"כ אם הגוי שואל היכן המתג, אין להראות לו היכן ללחוץ אלא לומר לו דרך סיפור "כשכבה האור אני רגיל ללחוץ כאן" ויראה לו (שולחן שלמה שז, הערה טז-יז).

פתרונות לאיסור הנאה ממלאכת הגוי – ראינו שגם אם הגוי עושה מלאכה בשביל היהודי אף מבלי שבקש ממנו, יש איסור להנות מתוצאות אותה מלאכה. בכמה מקרים הותרה ההנאה:

- הנאה שלילית - מקרה: ילד קטן בטעות הדליק אור בחדר השינה של ההורים וקשה להרדם - אם הגוי מכבה את האור אין בעיה לישון עתה בחדר, כיון שאין זו הנאה חיובית. לכן, מותר לרמוז לגוי בדרך סיפור (ועם התנאים דלעיל) "דלוק האור בחדר, קשה לנו לישון", הגוי יכבה ודייננו.

- ריבוי אורה - מקרה: אחד הילדים בטעות כיבה את האור מעל שולחן השבת (בדידי הוה עובדא). בחסדי ה' עדיין ישנו אור שמגיע מהמטבח ושולח אור גם לשולחן השבת - מותר לרמוז לגוי בדרך סיפור (ועם התנאים דלעיל), כגון "כָּבֵהּ האור שמעל השולחן, לא נעים כך לאכול". הגוי מדליק את האור בסלון ואין בעיה להנות מהאור החדש, **אבל רק בשני תנאים:**

א. היתר ההנאה מהאור החדש הוא רק בשימושים שהיה יכול האדם לעשות לאור הראשון, ואפי' שהיה יכול לעשותם רק בדוחק (משנ"ב רעו, לב). אם קודם שהדליק הגוי את האור החדש, היה ניתן רק לאכול לאורו של ראשון ואפי' מדוחק אך לא לקרוא ספר, גם לאחר שהדליק הגוי את האור הנוסף יהא מותר רק לאכול ולא לקרוא.

ב. לאחר שהאור הראשון כבה, אסור להנות כבר מהאור החדש (זו לא תוספת אורה אלא הנאה מהאור החדש). לכן, אם כוון ששעון השבת יכבה את התאורה הראשונה בשעה מסוימת, אז גם אין להנות מהאור החדש. כ"כ, במקרה שאור מגיע מבחוץ ומחשיבו היהודי כתוספת אורה ע"מ שיהא מותר לו לרמוז לגוי, אם יסגור את תריסי החלון יהא אסור כבר להנות מאורו של החדש (שו"ע רעו, ד).

- לומר לגוי לעשות המלאכה לצורך עצמו - ב"ה בשבוע הבא.

לפני ה' / קהל ה' יעב"ץ

הסירה הצאת

וגם אצלנו בזו הפרשה, באים בני העדה הקדושה,	שלא אמר כלום בגינה, ובקודמותיה ענש ביד חזקה!	אמרתי אחכמה, ואפתרה התעלומה, בפליאה נעלמה, שהיתה ממני רחוקה.
ומזכירים את הענישה הקשה, אשר לפני ה' גוועו תוך דקה.	ונראה לבאר בדרך אפשר, שמקרח יצא אף דבר ישר,	ותקלה לה העדה, על אבי התעודה,
ולכן תלונתם הינה כפולה, על הצמא למים הזעקה גדלה,	באמרו למשה מדוע אתה שר, על קהל ה' שמחטא ניקה.	ותלונתם ככתב חידה, הקשה לביאור כחוקה.
אך בנוסף הלינו לאיש המעלה, על קהל ה' הנמצא במצוקה ¹ .	אף שלא צדקו דבריו, ונענש בחומרה עם כל חבריו,	אם על הצמא הלינו, ולו גוענו בגוע אחינו - ב' לפני ה' מה ענייננו? כך נשאל בזעקה.
ממילא כיון שבזו החשיבה, הבינו הם את מעלתם החשובה,	עם זאת שמעו לאמריו, והקריאה 'קהל ה' בליבם נחקקה.	ומהי עצם תלונתם; על הבאתם המדברה למותם,
בורא העולם לא כועס בתגובה, ומן האבן את העם ובעירו השקה.	ולכן מיד לאחר המעשה, במות מקריבי הקרבן המעושה,	או על היציאה ממצרים טענתם, אף גם זאת נדקדקה.

¹ דבר מפליא הוא, שרק לאחר דברי קרח מתחילים העם לנקוט בביטויים כגון 'עם ה' וכדו. ודבר זה מתחיל מיד לאחר מות 250 איש מקריבי הקטורת כפ"ש. כנראה ששינוי זה בעל משמעות הוא.

וזו עלתה על כולנה, תגובת הבורא לזו התלונה,